

The *content-realization block* of the model is aimed at providing resources for the process of forming program learning outcomes for master's students of the educational program Management (Management of an educational institution) during blended learning as an effective format for organizing the educational process in modern realities: educational components, informal education, pedagogical workshops, creating an innovative network to coordinate interaction with stakeholders, educational studios of innovations in the field of educational management from stakeholders, a database of digital educational and methodological materials.

The *diagnostic-results block* of the model reflects the result of the process of forming program learning outcomes for master's students of the educational program Management (Management of an educational institution), as well as the result of its subprocess - the subprocess of forming the components of the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the conditions of digitalization: cognitive (a system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization), procedural (skills and abilities to apply the system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization, in practice) and personal (personal qualities, attitudes and motivation to deepen the system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization).

In conclusion, we note that the developed conceptual model of the formation of the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the conditions of digitalization, the structure of which consists of 3 blocks (*conceptual-target, content-realization and diagnostic-results*), contributes not only to the implementation of the educational program for the training of master's students of the educational program Management (Management of an educational institution), but also to the systemic organization of the educational process at the university in the conditions of digital transformations of society and education. At the same time, the digitalization of education opens up new opportunities for the training of competitive specialists, promotes the development of innovative thinking and ensures the integration of educational systems into the global information space.

Key words: *educational management, project approach, process approach, resource-oriented approach, stakeholder approach, model, readiness, organizational and managerial activities, future educational manager, digitalization.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024 р.

УДК 615.85:373.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318058](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318058)

ВАЛЕНТИНА КОРЕНІВСЬКА

Бобринська загальноосвітня школа I-III ступенів Роменського району Сумської області

НІНА АТАМАНЧУК

ORCID: 0000-0002-8332-075X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено вивченню особливостей арт-терапевтичної роботи з молодшими школярами. Розкрито зміст і суть поняття «арт-терапія», визначено її можливості. Описано арт-терапевтичні техніки для дітей молодшого шкільного віку. Визначено, що характер арт-терапії може об'єднувати потенціал мистецтва, педагогіки і психології, повною мірою відбиває тенденцію до інтеграції знань, властивий сучасній гуманітарній науці, що може стати продуктивним у справі модернізації підготовки вчителя початкової школи. Людським керує творча сила, що дозволяє їм розпоряджатися власним життям, бути архітектором свого життя. Звернення до потужного потенціалу мистецтва сприяє більш гуманним відносинам у соціумі. Саме тому, використання засобів арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи – це можливість саморозкриття дитини через художню творчість.

Ключові слова: *арт-терапія, мистецтво, учитель, шестилітній першокласник, сучасна початкова школа.*

Постановка проблеми. Перед батьками і педагогами сьогодні загострилися питання як успішності, так і здоров'я дітей. Особливого значення вони набувають для здобувачів освіти молодшого шкільного віку. Не секрет, що не всі діти, особливо шестилітки, приходять до школи фізично і психологічно не готовими.

А зрілість декого, за свідченням педіатрів, відповідає 5-річному віку. І насамперед – це зрілість кістково-м'язової та нервової систем, центрів сприйняття та запам'ятовування інформації, мислення, мовлення, координації рухів. Такі діти потребують особливо комфортних, розвивальних та корекційних методик навчання. Науковці, педагоги, педіатри, батьки сьогодні в пошуку розв'язання проблеми – створення таких умов для навчання шестилітнього першокласника, щоб йому не нашкодити, а навіть лікувати, якщо це потрібно, у процесі навчання.

Усе це спонукає шукати нові психолого-педагогічні засоби взаємодії з дитиною в освітньому процесі.

Одним з таких засобів є арт-терапія, яка допомагає дітям справлятися зі своїми психологічними проблемами, відновлювати емоційну рівновагу, переключатися з негативних переживань на позитивно забарвлені відчуття і думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу арт-терапії на дітей молодшого шкільного віку проводили багато вчених. Ось деякі з них:

1. Маргарет Наумбург – американський психолог, яка вважається однією з засновниць арт-терапії. Вона досліджувала використання спонтанного малюнка в психотерапії дітей.

2. Едіт Крамер – австрійсько-американський арт-терапевт, яка працювала з дітьми з емоційними та поведінковими порушеннями. Вона розробила підхід, який поєднував мистецтво та психотерапію.

3. Дослідження Т.С. Яценко спрямовані на вивчення впливу арт-терапевтичних методик на розвиток емоційно-вольової сфери молодших школярів. Результати показали, що заняття з арт-терапії сприяють зниженню тривожності, агресивності та підвищенню самооцінки дітей.

4. Кириченко Т.Ю. досліджувала використання ізотерапії (малювання) для корекції міжособистісних стосунків молодших школярів. Було виявлено, що ізотерапія покращує комунікативні навички, вміння співпрацювати в групі.

5. Атаманчук Н. М. вивчала використання малюнкової терапії та казко-техніки у подоланні страхів шестирічних першокласників.

Загалом, вчені довели ефективність використання різних арт-терапевтичних методик для гармонійного розвитку, самовираження та психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку.

Мета статті – проаналізувати застосування методів арт-терапії у роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Арт-терапія (лат. *ars* – мистецтво, грец. *therapeia* – лікування) – це психологічна корекція за допомогою художньої творчості (Бабій, 2014, с. 18).

Під арт-практиками ми розуміємо інноваційну освітню технологію, що поєднує прийоми, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва (Атаманчук, 2021, с. 36).

Арт-терапія сьогодні вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами і психотерапевтами. Так, наприклад, придумуючи казку, малюючи, дитина дозволяє внутрішнім ресурсам змінити напрямок із деструктивного на конструктивний процес особистих змін та безболісно зустрічається з деякими страхами, що травмують (Атаманчук, 2022).

Арт-терапія – це метод розвитку та зміни свідомих і несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм і видів мистецтва, інструмент прогресивної психологічної допомоги, що сприяє формуванню здорової і творчої особистості, адекватної соціалізації особистості (Газолишин, 2007). У даний час під арт-терапією розуміють використання всіх видів мистецтва. Цей метод дозволяє експериментувати з почуттями, досліджувати і виражати їх на символічному рівні.

Використання елементів арт-терапії з дітьми молодшого шкільного віку має ряд особливостей:

1. Адаптація методів. Арт-терапевтичні техніки необхідно адаптувати під вікові та психологічні особливості молодших школярів. Завдання мають бути простими, зрозумілими та цікавими для дітей.

2. Ігрова форма. Арт-терапевтичні заняття доцільно проводити у формі ігор, творчих завдань, що дозволяє дітям розкритися та виразити себе.

3. Емоційний контакт. Важливо встановити довірливий, емоційно-теплий контакт з дітьми, створити безпечну, підтримуючу атмосферу.

4. Структурованість занять. Заняття мають бути чітко структурованими, включати ритуали початку та завершення, змінювати види діяльності.

5. Поетапність. Арт-терапевтичну роботу доцільно проводити поетапно, від простих завдань до більш складних, поступово розширюючи репертуар технік.

6. Сенсорна інтеграція. Важливо залучати різні сенсорні канали (зоровий, тактильний, слуховий) для стимуляції дитячої активності та самовираження.

7. Взаємодія з батьками. Необхідна тісна співпраця з батьками, інформування їх про результати арт-терапевтичної роботи.

Застосування цих особливостей дозволяє зробити арт-терапію ефективним інструментом психологічної допомоги молодшим школярам.

Застосування арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи має ряд важливих переваг:

1. Розвиток творчих здібностей здобувачів освіти. Арт-терапевтичні методики дозволяють дітям молодшого шкільного віку виражати свої почуття, емоції та думки через різні види художньої діяльності (малювання, ліплення, колажування тощо). Це сприяє розкриттю їхнього творчого потенціалу.

2. Зниження рівня тривожності та стресу. Заняття з арт-терапії допомагають учням знизити напруження, подолати страхи та невпевненість у собі. Творча діяльність дає можливість безпечно виразити складні переживання.

3. Покращення комунікативних навичок. Спільна робота над арт-проектами сприяє налагодженню взаємодії між учнями, розвитку вміння співпрацювати та знаходити компроміси.

4. Підвищення мотивації до навчання. Арт-терапевтичні техніки роблять освітній процес більш цікавим і захоплюючим для дітей, що позитивно впливає на їхню навчальну активність.

5. Корекція поведінкових проблем. Використання арт-терапії в роботі з учнями, які мають труднощі в поведінці, допомагає їм навчитися конструктивно виражати свої емоції та почуття.

Таким чином, застосування арт-терапевтичних методів у початковій школі сприяє всебічному розвитку особистості учня, формуванню його соціально-емоційної компетентності та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Впровадження арт-терапії в початкових класах може бути корисним для розвитку та підтримки здобувачів освіти. *Наведемо ключові моменти щодо практики впровадження арт-терапії в початковій школі:*

1. *Цілі та завдання:*

- Сприяння емоційному та творчому самовираженню дітей
- Розвиток уяви, креативності та навичок вирішення проблем
- Покращення самооцінки, впевненості в собі та соціальних навичок
- Допомога у вираженні почуттів та переживань
- Зниження рівня стресу та тривожності
- *Види арт-терапії:* ігрова терапія, малюнкова-терапія, глино-терапія, музико-терапія, казко-терапія, пісочна терапія, фото-терапія, маско-терапія, відео-терапія, лялько-терапія, танцювальна терапія тощо.

2. *Організація занять:*

- Створення безпечного, творчого середовища.
- Індивідуальний та груповий формат.
- Поступове ускладнення завдань.
- Заохочення до експериментування та самовираження.

3. *Роль учителя:*

- Забезпечення емоційної підтримки та схвалення.
- Організація творчого процесу, а не оцінювання результату.
- Спостереження за змінами в поведінці та емоційному стані здобувачів освіти.
- Співпраця з психологами та іншими фахівцями.

Використання арт-технік сприяє вираженню емоцій, почуттів, розкриттю творчого потенціалу. Творче самовираження має спрямовуватися на розвиток дитиною відносин з самою собою та оточуючим світом (Яланська, Атаманчук, 2021, с. 22).

Арт-терапевтична робота в школі дозволяє підвищити значимість проблеми психологічного здоров'я учнів і сприяє кращому розумінню їх потреб педагогами. В останні роки в педагогічній практиці все активніше застосовується метод терапії мистецтвом.

Результат такої роботи: не навчити дитину малювати, а допомогти впоратися з проблемами, що викликають у неї позитивні емоції (які часто дитина не може вербалізувати), дати вихід творчій енергії. Дитина озброюється одним із доступних та приємних для неї способів зняття емоційної напруги.

Використання арт-терапії у роботі з дітьми у військовий час – це можливість допомогти малечі вирішити психологічні проблеми, а саме: знизити рівень тривожності, гармонізувати психічний стан, зняти психосоматичну напругу, подолати дитячі страхи, тривогу та інші труднощі (Атаманчук, 2022, с. 252).

Впровадження арт-терапії в початковій школі вимагає системного підходу та співпраці всіх учасників освітнього процесу. Це може стати потужним інструментом для всебічного розвитку та підтримки здобувачів освіти.

Наведемо рекомендації щодо використання арт-терапії з дітьми молодшого шкільного віку:

1. Створюйте безпечне та комфортне середовище. Діти повинні відчувати себе вільно та невимушено, щоб розкритися через творчість.

2. Пропонуйте широкий вибір художніх матеріалів – фарби, олівці, глину, пластилін, тканини тощо. Дайте дітям можливість експериментувати.

3. Заохочуйте дітей розповідати про свої роботи. Уважно слухайте, щоб зрозуміти їхні почуття та переживання.

4. Використовуйте тематичні арт-завдання, пов'язані з життєвим досвідом дітей, їхніми інтересами та потребами.

5. Будьте терплячими та уважними до кожної дитини. Кожен має свій унікальний творчий підхід.

6. Залучайте батьків до спільної творчості та обговорення робіт дітей. Це допоможе краще зрозуміти внутрішній світ дитини.

Головне – створити атмосферу довіри, підтримки та радості від творчого самовираження. Арт-терапія може стати чудовим інструментом для гармонійного розвитку дітей.

Використання методів арт-терапії в початкових класах може мати декілька значень. По-перше, вони можуть допомагати дітям виражати свої почуття, емоції та думки через мистецтво, що сприяє їхньому психологічному благополуччю. По-друге, арт-терапія може бути використана для розвитку творчих здібностей та вираження індивідуальності кожної дитини. Крім того, вона може бути корисною для поліпшення концентрації, розвитку моторики та сприяти розвитку мовлення через обговорення створених робіт.

Особливостями арт-терапевтичного підходу є:

1. Безоціночне сприйняття всіх робіт: в арт-терапії немає «правильного» або «неправильного», і це потрібно чітко пояснити. Дітям потрібно відчувати себе в безпеці, знати, що створення образів – це спосіб передачі свого досвіду, думок і почуттів і що їх не будуть оцінювати.

2. Діти є свого роду експертами. У цьому сенсі діти – «експерти» щодо своїх робіт.

3. Важливий внесок кожного з дітей, він важливий і унікальний. Всі роботи потрібно розглядати з однаковою повагою, незалежно від професіоналізму.

4. Не можна інтерпретувати роботу дитини (це може робити тільки сам автор, за бажанням), дітей не можна змушувати розкривати більше, ніж вони того бажать.

5. При роботі з парою, групою або всім класом бажано встановити основні правила. Їх потрібно виконувати зі взаємною повагою, цінуючи внесок кожного, щоб довілля було безпечним, щоб всі діти добре себе почували.

Орієнтовні правила:

1. Уважно слухати один одного.

2. Не перебивати.

3. Поважати думку один одного.

4. Не обов'язково брати активну участь в занятті, якщо не хочеться.

5. Всі повинні відчувати себе комфортно.

Хоча метод арт-терапії робить акцент на процесі створення образу, настільки ж важливим є і сам продукт творчості, який допомагає дитині відчувати закінченість процесу і впевненість в собі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Арт-терапію в початкових класах можна правомірно вважати здоров'язберігаючою інновацією, яка може впроваджуватися на рівні освітньої програми, спецкурсу, інноваційної технології, через систему методів творчості, інтегрованих з іншими технологіями психологічної та соціальної роботи.

Цей метод може бути застосований для розвитку навичок спілкування і є ідеальним інструментом для підвищення самооцінки і зміцнення впевненості в собі (і те й інше лежать в основі бажання учнів «ризикувати» в процесі навчання, робити помилки і пробувати нове). Він може допомогти дитині висловити те, для чого у неї не знаходиться слів, або те, що вона не може озвучити. І це приносить задоволення.

В умовах освітнього процесу початкової школи педагоги мають впроваджувати різноманітні оздоровчі та профілактичні технології інноваційного характеру. Важливо при цьому враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти.

Практика показує ефективність арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи. Різноманітні арт-терапевтичні методики розкривають широкий спектр здібностей дитини, а використання методів і технологій сучасних терапій об'єднує терапевтичні фактори невербальної експресії з вербальною взаємодією. Найбільш вдало це можна поєднати за використанням арт-терапевтичних методик, які дозволяють створювати невимушені ситуації спілкування і максимально мотивувати дитину для спільної діяльності. Таке емоційно насичене спілкування на основі співпраці, безперечно, покращить результат будь-якої освітньої роботи в початковій школі.

Перспективним напрямком дослідження є здійснення подальшого вивчення арт-терапії як засобу формування психологічної стійкості здобувачів освіти молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

Атаманчук, Н. М. (2022). Психологічна підтримка дітям під час війни: ресурс арт-терапії. В кн. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*: збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ.

конф. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти. Кам'янець-Подільський: Вид-ць Ковальчук О. В. Взято з <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10532>

Атаманчук, Н. М. (2022). Психологія страхів шестирічних школярів на початкових етапах навчання в школі. *Технології розвитку інтелекту*, 6, 1 (31). Взято з <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10961>

Бабій, І. В. (2014). *Теорія і практика арт-терапії*: навчально-методичний комплекс. Умань: Алмі.

Газолишин, В. В. (2007). *Арт-терапія: Мистецтво бачити*. Херсон.

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: collective monograph* (Vol. 1, pp.34-50) Riga, Latvia: «Baltija Publishing». DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>.

References

Atamanchuk, N. M. (2022). Psykholohichna pidtrymka ditiam pid chas viiny: resurs art-terapii [Psychological support for children during the war: a resource of art therapy]. In *Aktualni problemy nastupnosti doshkilnoi i pochatkovoї osvity [Actual problems of continuity of preschool and primary education]: zbirnyk materialiv VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, kafedra teorii ta metodyk doshkilnoi osvity*. Kamianets-Podilskyi: Vyd-ts Kovalchuk O. V. Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10532> [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M. (2022). Psykholohiia strakhiv shestyrichnykh shkoliariv na pochatkovykh etapakh navchannia v shkoli [The psychology of fears of six-year-old schoolchildren at the initial stages of schooling]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu [Intelligence development technologies]*, 6, 1 (31). Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10961> [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: collective monograph* (Vol. 1, pp. 34-50) Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>

Babii, I. V. (2014). *Teoriia i praktyka art-terapii [Theory and practice of art therapy]: navchalno-metodychnyi kompleks*. Uman: Almi [in Ukrainian].

Hazolyshyn, V. V. (2007). *Art-terapiia: Mystetstvo bachyty [Art therapy: The art of seeing]*. Kherson [in Ukrainian].

KORENIVSKA V.

Bobrytsk comprehensive school of grades I-III Romen district of Sumy region, Ukraine

ATAMANCHUK N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

APPLICATION OF ART THERAPY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A MODERN PRIMARY SCHOOL

The article is devoted to the study of the peculiarities of art therapy work with junior schoolchildren. The content and essence of the concept of "art therapy" are revealed, and its possibilities are defined. Art therapy techniques for primary schoolchildren are described. It is determined that the nature of art therapy can combine the potential of art, pedagogy and psychology, fully reflects the tendency to integrate knowledge inherent in modern humanities, which can be productive in the modernization of primary school teacher training. People are driven by a creative force that allows them to manage their own lives, to be the architect of their lives. Access to the powerful potential of art contributes to more humane relations in society. That is why the use of art therapy tools in the educational process of a modern primary school is an opportunity for a child's self-discovery through artistic creativity. A promising area of research is the further study of art therapy as a means of forming the psychological stability of primary school students. Art therapy in elementary grades can rightfully be considered a health-preserving innovation that can be implemented at the level of an educational program, special course, innovative technology, through a system of creative methods integrated with other technologies of psychological and social work. Practice shows the effectiveness of art therapy in the educational process of a modern elementary school. With the use of art therapy methods, casual situations of communication are created, which helps to motivate the child for joint activities as much as possible. Such emotionally charged communication on the basis of cooperation will undoubtedly improve the outcome of any educational work in the elementary school.

Key words: art therapy, art, teacher, six-year-old first-grader, modern primary school.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2024 р.